

Катерина Лобузіна,

наук. співробітник НБУВ, канд. техн. наук

Олена Донець,

мол. наук. співробітник НБУВ

Ілюстрований електронний каталог «Радянський лубок із фондів Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського»

Публікація присвячена питанням технології створення ілюстрованих електронних каталогів аркушевих образотворчих видань. Розглянуто інструментальні засоби та етапи підготовки електронної колекції: програмне та форматне забезпечення, робочі листи, довідково-пошуковий апарат каталогізатора образотворчих видань. Використання описаної технології проілюстровано на прикладі онлайн-публікації електронного каталогу «Радянський лубок із фондів НБУВ».

Ключові слова: ілюстрований електронний каталог, електронна колекція, онлайн-публікація, аркушеві образотворчі видання, радянський лубок.

In the publication the question of technology of creation of the illustrated electronic catalogues of sheet graphics is covered. Tools and stages of preparation of the electronic collection are considered: program and format maintenance, working sheets, help and search device. Use of the described technology is illustrated on an example on-line publications of the electronic catalogue «Soviet lubok in the funds of the Vernadsky National Library of Ukraine».

Keywords: illustrated electronic catalogue, electronic collection, on-line publication, sheet graphics, Soviet lubok.

Завлучним висловом М. Ю. Лотмана, мистецтво є найекономнішим і найбільш надійним засобом збереження інформації, а підготовка електронної версії мистецтвознавчого каталогу надає гарну можливість зробити візуальну інформацію доступною широкому загалу користувачів, які виявляють інтерес до питань української та російської культури радянського періоду. Цінність електронної версії каталогу зібрання радянського лубка 1923–1958 рр. полягає в тому, що у колекції містяться зображення неопублікованих до цього часу лубків, виконаних за творами відомих українських та російських митців. Матеріал зібрання, доступний в онлайн-режимі, є для фахівців важливою інформацією про видавничу діяльність таких українських і російських мистецьких угруповань, як Асоціація художників революційної Росії (АХРР), Асоціація революційного мистецтва України (АРМУ), Асоціація художників Червоної України (АХЧУ). Він також знайомить з творами відомих українських та російських радянських художників: А. Архипова, М. Дерегуса, О. Павленко, О. Сиротенка, М. Глухова, М. Азовського, С. Прохорова,

Г. Нисського, М. Соловйова, Л. Голованова, Ф. Усипенка, О. Мизіна, В. Хвостенка, Т. Мавріної, В. Кондратьєва, братів Степана та Семена Аладжалових, І. Семенова, В. Бунова та багатьох інших.

Останні десятиліття ХХ ст. характеризувалися швидким розвитком і удосконаленням електроніки та комп'ютерних інформаційних технологій. Саме в цей період практично всі видавництва перейшли на комп'ютерний набір і верстку газет, журналів і книг. Видання зберігалося в пам'яті комп'ютера увесь час набору й верстки, тобто залишалося в електронній («нематеріальній») формі протягом усього процесу підготовки, аж до виведення на принтер так званого посторінкового оригінал-макета. Однак для того, щоб електронна книга, журнал або газета дійсно могли конкурувати зі своїми друкованими аналогами, необхідні засоби їх розповсюдження. Наприкінці ХХ ст. останні стали масовими, набули найбільшого поширення. Періодичні електронні видання стали розповсюджуватися переважно комп'ютерними мережами, зокрема, глобальною мережею Інтернет. Принциповою відмінністю електронних видань від друкованих є можливість інтерактивної реалізації ос-

танні, під час якої користувач (читач) може не тільки переміщуватися за вбудованими у текст гіперпосиланнями, але й активно втручатися у хід перегляду.

Основною особливістю каталогів образотворчих матеріалів є необхідність представлення багатого ілюстративного матеріалу. Відомо, що видавництва та й поліграфісти дуже обережно ставляться до включення ілюстрацій, особливо кольорових, до друкованих видань. Це пов'язано з тим, що ілюстрації вимагають спеціальної обробки, у т. ч. – растрування, а кольорові – ще й поділу кольорів, у результаті чого ускладнюється й здорожчується виробництво книг. В електронних виданнях такої проблеми не існує, тому що абсолютна більшість комп'ютерів має кольорові монітори й програмні засоби для відтворення ілюстративного матеріалу. Отже, в електронних виданнях можна використовувати ту кількість ілюстрацій, яка потрібна для найкращого сприйняття й розуміння матеріалу, причому ця величина завжди більша, порівняно з виданнями, що розповсюджуються друкованим способом. Ілюстративний матеріал справляє набагато сильніший вплив на почуття людини. Швидкість сприйняття ілюстративної інформації також у багато разів вища, ніж швидкість сприйняття тексту. Це пов'язано з особливостями візуального сприйняття інформації людиною. Зорові образи у вигляді графічних об'єктів сприймаються загалом і безпосередньо заносяться в довгочасну пам'ять без проміжного перетворення у поняття, як це відбувається з текстом [3].

Більшість електронних матеріалів, що циркулюють у мережі Інтернет, оформлені у HTML-форматі. Він досить компактний і, разом із текстом, передбачає включення у видання ілюстрацій та мультимедійних об'єктів. Основним форматом для електронних документів є також PDF (Portable Document Format), розроблений у 1993 р. фірмою «Adobe». Сама назва формату «portable» свідчить про те, що документи можуть переглядатися незалежно від програм, якими вони підготовлені, та незалежно від шрифтів і комп'ютерів. PDF вперше дав змогу розповсюджувати на «нематеріальних» (електронних) носіях та через Інтернет виконані у графічному режимі документи, у т. ч. оригінал-макети видань. Обидві ці технології представлення електронних документів було використано для підготовки електронного варіанта каталогу «Радянського лубка з фондів НБУВ» [4].

Основу ілюстрованого електронного каталогу лубка становить бібліотечно-бібліографічна база

даних (ББД) SDS/ISIS, створена у середовищі системи автоматизації бібліотек САБ «ІРБІС» [5], що підтримує UNIMARC-формат [8] обміну бібліографічними даними. Для ведення та редагування електронного каталогу лубка розроблено робочий лист, що враховує специфіку бібліографічного опису (БО) аркушевих образотворчих матеріалів [1; 6]. Формат бібліографічного опису лубка включає такі основні поля:

Назва

- Н А З В А
- Аббревіатура назви
- Паралельна назва
- Різночитання назви
- Переклад назви

Автори

- А В Т О Р
- Інші автори
- Автори тексту тощо

Вихідні дані, розмір

- Місце видання, видавництво, рік
- Розмір, тираж, кільк. арк.
- Техніка друку
- Ціна
- Мова

Додаткові відомості. Зміст

- Повторність видання
- С Е Р І Я
- З М І С Т
- Примітки

Систематизація

- Коди – тип, вид, характер документа
- Графіка
- В И Д образотворчого видання (форма, жанр)
- Індокси ББК
- Персоналія особа
- Персоналія колектив (установа)
- Предмет зображення
- Географічна рубрика
- Ключові слова
- Анотація

Шифр. Інв. №. Файли

- Інвентарний №
- Шифр зберігання
- Інформація про зовнішній файл

Особливостi примiрника

- Стан збереження
- Автограф
- Підписи та написи автора
- Іншi написи
- Печатки, екслібри
- Примітки про особливості примірника

Для зручності роботи з матеріалами ББД аркушевих образотворчих видань було створено додаткові пошукові словники: техніка друку, розмір документа, графіка, колір, вид образотворчого видання (масова друкована картина, авторський лубок), предмет зображення, персоналії (наявність зображення), видавничі знаки, особисті знаки художників.

Основною перевагою створеної ББД для представлення образотворчих матеріалів є активне використання зовнішніх об'єктів (ілюстративного матеріалу). Для цього було використано поле 995 «Посилання на зовнішній об'єкт» та спеціально розроблений HTML-формат виведення даних для інтерактивного перегляду зображень безпосередньо в екранному форматі бібліографічного опису образотворчого матеріалу. Для коректного представлення графічних матеріалів було також введено додаткове підполе, що враховує орієнтацію зображення (вертикальну або горизонтальну).

Додаткову зручність надає представлення каталогу в електронному вигляді для виведення бібліографічних описів відповідно до заданого сценарію сортування: за авторами (художниками) творів, назвами творів, роками видання, видавництвами, крім того заданий сценарій може враховувати уніфіковану назву твору, ігнорування «квадратних дужок» або «лапок». У разі необхідності до електронного видання каталогу може бути підготовлений будь-який спектр показників: іменний, назв, персоналій, предметних рубрик, років та місць видання, техніки виготовлення, видавництва і типографій тощо. Електронна форма не обмежує також варіанти оформлення окремих бібліографічних описів та їх елементів: жирний шрифт або курсив, табличне виведення або нумерований список, ілюстрації в єдиному стильовому оформленні. Натискання гіпертекстового посилання зображення дає змогу переглянути його детальніше у збільшеному розмірі.

Сучасна бібліотечна технологія дає змогу не тільки «прив'язати» зображення до бібліог-

рафічного опису, а також зберігати зображення разом із бібліографічним описом у спеціальному XML-форматі. Для цього було використано програму «ContentE» <<http://bnd.bn.pt/tec/contente/index.html>> [7], що вільно розповсюджується (Open Source) в рамках проекту «Європейська Електронна Бібліотека» (The European Library <<http://search.theeuropeanlibrary.org/portal/en/index.html>>). Для бібліографічних описів бази даних САБ «ІРБІС» у UNIMARC-форматі [8] розроблено конвертер у XML-файли формату DC (Dublin Core) [2] для опрацювання програмою «ContentE». Після обробки зображень та відповідних БО для образотворчого матеріалу створювалась окрема папка, готова для онлайнної або локальної публікації, що містить поцифроване фотокамерою зображення в оригінальному розмірі, зображення невеликого розміру для попереднього перегляду та швидкого завантаження HTML-сторінок, комплект HTML-сторінок із бібліографічним описом та засобами перегляду зображення (зменшення-збільшення, скролінг у межах екрана). Для представлення колекції образотворчих матеріалів було розроблено єдине стильове оформлення гіпертекстових сторінок, що відповідає формату та кодуванні публікації матеріалів на сайті НБУВ.

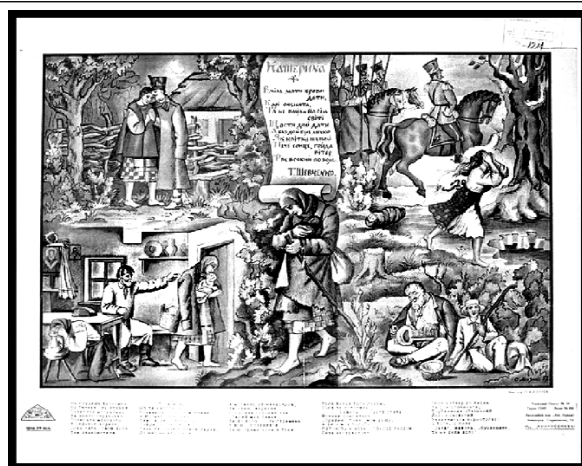
Приклад представлення аркушевого образотворчого видання в електронній колекції:

```
DC (Dublin Core) формат бібліографічного опису
<?xml version="1.0" encoding="windows-1251"?>
<metadata
xmlns="http://example.org/myapp/"
xmlns:xsi="http://www.w3.org/2001/XMLSchema-
instance"
xsi:schemaLocation="http://example.org/myapp/
http://example.org/myapp/schema.xsd"
xmlns:dc="http://purl.org/dc/elements/1.1/">
<dc:title>[«Ой, колись: і піт, і жарко...» ]</dc:title>
<dc:creator>[За оригіналом художника кола
М. Бойчука Вовченка?]</dc:creator>
<dc:subject>Радянський лубок</dc:subject>
<dc:publisher>Державне видавництво Ук-
раїни</dc:publisher>
<dc:date>1930</dc:date>
<dc:format>літогр. кольор.</dc:format>
<dc:format>36,5 x 53</dc:format>
</metadata>
```

Приклад формату виведення ілюстрованого запису електронної колекції лубка

Катерина [Лубок] : *Текстова частина – рядки з поеми Т.Г. Шевченка «Катерина». Вміла мати брови дати, Карі оченята, Та не вміла на сім Світі Щастя доли дати А без доли біле личко Як квітка на полі Пече сонце .гойда Вітер Рве всякий по волі... Т. Шевченко. / Мизін О. В. – Харків: Литографія видав. «Ленинская правда», Ленинград: Видав-во «Книгоспілка» Л.: Литографія изд.-ва Лен. Правда, 1927. – Хромолітограф.; 57 x 41. – 25 коп.*

Тираж: 25 000 прим. Пр.

Формат перегляду бібліографічного опису

Електронна колекція образотворчих матеріалів
Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського

Аркушеве образотворче видання

Бібліографічний опис:

Зображення

Бібліографічний опис:

Автор(и): [За оригіналом художника кола М. Бойчука Вовченка?]
Назва: ["Ой, колись: і пліт, і жарко..."]
Обсяг, формат: літогр. кольор.
Обсяг, формат: 36,5 x 53
Рік видання: 1930
Видавництво: Державне видавництво України
Рубрика: Радянський лубок

© Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського - <http://www.nbuv.gov.ua/>

Формат перегляду зображення

Електронна колекція образотворчих матеріалів
Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського

Аркушеве образотворче видання

Бібліографічний опис:

Зображення

1:1

Тип зображення: ілюстрація. Розмір: 175 Кб

© Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського - <http://www.nbuv.gov.ua/>

Описана технологiя пiдготовки електронної колекції аркушевих образотворчих матерiалiв була використана для онлайнної публiкації iлюстрованого каталогу «Радянський лубок iз фондiв НБУВ» <<http://www.nbu.gov.ua/vom/cat/lubok.html>>. Каталог мiстить 181 бiблiографiчний опис (База даних SDS/ISIS – UNIMARC формат) та 44 iлюстрації (окремi електроннi копії лубкiв), що вiдповiдають записам у бiблiографiчнiй базi даних. Бiблiографiчнi описи експортовано iз БД СБ «iРБiС» у спецiально розробленому HTML-форматi та розташовано у хронологiчному порядку. Гiпертекстовий покажчик рокiв видання надає можливiсть швидкої навігації у матерiалах каталогу. До електронного видання каталогу пiдготовлена оригiнальна передмова до друкованого видання у PDF-форматi. Електронна публiкація каталогу створює передумови для продовження дослiдницької роботи з лубком, подальшого поповнення та оновлення матерiалiв каталогу. Зображення лубкiв представленi у форматi попереднього перегляду разом iз бiблiографiчними описами та в iнформацiйному форматi, що знайомить iз графiчним твором, але не передбачає його полiграфiчного використання. Колекція зображень у повноцiнному оригiнальному форматi доступна для перегляду тiльки у локальнiй мережi НБУВ. Подальша робота з електронним варiантом iлюстрованого каталогу лубка передбачає експорт iз БД iнформації про авторiв творiв та створення анотованих авторитетних записiв на художникiв, якi працювали з цим видом графiки.

Список використаних джерел

1. ДСТУ (ГОСТ 7.1:2006) Система стандартiв з iнформації, бiблiотечної та видавничої справи. Бiблiографiчний запис. Бiблiографiчний опис. Загальнi вимоги та правила складання. (ГОСТ 7.1-2003, IDT). – Введ. 2007-07-01. – К. : Держспоживстандарт України, 2007. – 47 с.
2. Волохiн, О. М. Каталогiзація цифрових ресурсiв iнтернет: Дублiнське ядро метаданих : посiб. – Кiровоград, 2003. – 70 с.
3. Вуль, В. А. Электронные издания : учебник. – М.; СПб. : Изд-во «Петербургский институт печати», 2001. – 308 с.
4. Радянський лубок iз фондiв Нацiональної бiблiотеки України iменi В. I. Вернадського (1923–1958) : науковий каталог / О. М. Донець; Нацiональна бiблiотека України iменi В. I. Вернадського; вiдп. ред. Г. М. Юхимець. – К. : НБУВ, 2006. – 162 с. : вкл. 28 с.
5. Система автоматизації бiблiотек «iРБiС»: общее описание системы / А. И. Бродовский (сост.). – М. : ГПНТБ России, 2002. – 260 с.
6. Российские правила каталогизации. : [в 2 ч. / авт. коллектив: Н. Н. Каспарова (рук.) и др.]; Рос. библ. асоц., Межрегион. ком. по каталогизации. – М., 2005. – Ч. 2 : Специальные правила каталогизации отдельных видов документов. – 2005. [Електрон. ресурс] / Способ доступа: URL: <http://www.nilc.ru>. – Загл. с экрана.
7. Jose Luis Borbinha, Gilberto Pedrosa, Joao Penas ContentE : Flexible Publication of Digitised Works with METS // Proc. Ninth European Conference on Research and Advanced Technology for Digital Libraries (ECDL'05). – Vienna, 2005. – С. 537–538.
8. UNIMARC Manual. Bibliographic Format: Руководство по применению UNIMARC для библиографических данных : фрагменты 2-го изд. : изм. и доп. к 1-му изд. / Международная федерация библиотечных ассоциаций и учреждений (ИФЛА); ГПНТБ России. – М. : ГПНТБ России, 1998. – 52 с.